

GELUKZOEKERS ALS IEDER ANDER

Over mensenrechten en zogenaamde illegalen

Clara Meijer-Wichmann lezing

René Gabriëls

10 december 2007

Liga voor de Rechten van de Mens

GELUKZOEKERS ALS IEDER ANDER

Over mensenrechten en zogenaamde illegalen

Clara Meijer-Wichmann lezing

René Gabriëls

10 december 2007

Liga voor de Rechten van de Mens

Gelukszoekers als ieder ander, over mensenrechten en zogenaamde illegalen, is de tekst van de Clara Meijer-Wichmann lezing die werd gehouden op 10 december 2007, de internationale dag van de Rechten van de Mens.

De tekst werd uitgesproken door René Gabriëls, als filosoof en sociaal-wetenschapper verbonden aan de faculteit der Cultuurwetenschappen van de Universiteit Maastricht.

Uitgave van de Liga voor de Rechten van de Mens

Minhassastraat 1

1094 RS Amsterdam

020 6384567

lrn@xs4all.nl

www.ligarechtenvandemens.nl

Kosten: 3 Euro per exemplaar

Amsterdam 2007

ISBN / EAN 978-90-76746-04-3

René Gabriëls

GELUKZOEKERS ALS IEDER ANDER¹

Over mensenrechten en zogenaamde illegalen

Wie wil weten hoe serieus Europa mensenrechten neemt, moet nagaan wat aan haar grenzen gebeurt. Dat daar dingen gebeuren die niet stroken met de rechten die de mens als mens heeft, werd vooral duidelijk toen de media in september 2005 enkele dagen de schijnwerpers richtten op migranten die massaal Fort Europa bestormden. In de aan Marokko grenzende Spaanse enclaves Ceuta en Melilla beklommen migranten vier meter hoge hekwerken in de hoop Europese grond onder de voeten te krijgen. Daarbij raakten velen gewond, omdat ze zich sneden aan de scherpe scheermesdraden, gebeten werden door waakhonden of door de Marokkaanse en Spaanse grenspolitie beschoten werden. Zeven migranten werden door de Marokkaanse grenspolitie doodgeschoten. Ongeveer 1200 migranten werden geboeid en zonder verpleging in bussen naar de Sahara gebracht en aan hun lot overgelaten. Artsen zonder Grenzen wist ruim 200 van hen op te sporen. Het merendeel van hen heeft het wellicht niet overleefd.¹

Voor migranten uit Afrika zijn Ceuta en Melilla poorten tot Europa. De meeste migranten weten dat zij recht op asiel hebben. Volgens het non-refoulement principe mogen staten migranten die aan hun deur kloppen niet afwijzen. Volgens de Vluchtelingenconventie van Geneve is Spanje *de jure* verplicht om immigranten die in Ceuta of Mellia bij een grenspost om asiel vragen hulp aan te bieden en ervoor te zorgen dat via een eerlijke procedure wordt achterhaald of zij daarop al dan niet aanspraak mogen maken. Maar *de facto* hebben ze alleen recht op asiel wanneer ze Europese bodem onder hun voeten hebben. Wanneer ze erin slagen het vervaarlijk hekwerk te trotseren, hebben ze het recht op een asielprocedure, de opname in een centrum voor vluchtelingen of deportatie. In Ceuta en Melilla hebben ze de hekken na de stormloop van 2005 tot zes meter verhoogd, zodat het nog moeilijker is geworden om op dit recht aanspraak te kunnen maken. Overigens worden veel migranten die erin slagen het hekwerk te bedwingen toch nog door de Guardia Civil teruggezet op Marokkaans gebied. Daar worden ze door de Marokkaanse grenspolitie meestal hardhandig weggevoerd.

Ceuta en Melilla kregen zoveel aandacht van de media, omdat het om zo'n massale stormloop op de poorten van Europa ging, en de Marokkaanse grenspolitie zoveel migranten

¹ Met dank aan Gerard van Cranenburgh voor commentaar op de eerste versie van dit stuk.

doodschoot en een groot deel van hen in de woestijn achterliet. Maar bijna dagelijks vallen er slachtoffers aan de grenzen van Europa te betreuren zonder dat de media daaraan aandacht schenken. Het gaat dan vooral om migranten die tevergeefs via de Middellandse Zee of de Atlantische Oceaan Europa proberen te bereiken. Tussen 2002 en 2006 kwamen naar schatting 6000 illegalen om het leven bij een poging met bootjes de oversteek van West-Afrika naar de Canarische Eilanden te maken.² Vanwege dit hoge dodental heeft de Guardia Civil een van de prachtige stranden op het eiland Fuerteventura omgedoopt tot 'Costa de la muerte'. Het aantal migranten dat de dood al vinden bij de oversteek van Afrika naar Europa zal de komende jaren wellicht niet afnemen. In Libië, Marokko en Mauritanië wachten naar schatting respectievelijk twee miljoen, 50.000 en 500.000 migranten om de zee over te steken.

Niettegenstaande het feit dat steeds meer geld wordt geïnvesteerd in de fortificatie van de Europese Unie, slagen heel veel migranten erin op illegale weg Europa te bereiken. Vanaf dat moment worden ze tot de zogenaamde illegalen gerekend. Daartoe horen ook degenen die na afloop van hun tijdelijke verblijfsvergunning of als afgewezen asielzoekers zijn gebleven. In dit artikel wil ik de aandacht vestigen op de mensenrechtensituatie van deze illegalen. Dat doe ik aan de hand van een drietal vragen. Wat zijn de blinde vlekken in de beeldvorming over zogenaamde illegalen? Welke verplichtingen hebben mensen jegens hen? En hoe te handelen om de positie van illegalen te verbeteren? Aan elke vraag wijd ik een paragraaf.

1. Grenzen aan grenzen

Illegalen worden door sommige politici gelukszoekers genoemd. Waarom worden zij zo aangeduid? Is niet ieder mens op zoek naar geluk? Of denken politici bij geluk aan fortuin in plaats van een toestand waarin allerlei (im)materiële verlangens en wensen vervuld zijn? Willen politici met het woord gelukszoekers niet meer en niet minder dan aangeven dat illegalen met al die grensbewaking stom geluk moeten hebben om het beloofde land te bereiken? Blijken de meeste illegalen niet steken in een soort drempelwereld?

Inderdaad, het merendeel van hen bevindt zich noch in het land van herkomst, noch in het land van aankomst. Anders dan de drempelwereld die René Boomkens in zijn prachtige proefschrift beschrijft, en die de overgang tussen de traditionele en moderne samenleving markeert, markeert de drempelwereld waar ik het over heb een gebied dat voor immigranten uitzicht biedt op de wereld waar hij wil zijn en de wereld waar hij niet meer wil zijn omdat hij daar een mensonterend bestaan heeft geleiden.³ Ze zouden niets liever willen dan deze wereld verlaten om als volwaardig lid van de samenleving erkend te worden, dat wil zeggen in het land van aankomst gerespecteerd en geïntegreerd te zijn. Ook al moeten ze veel fortuin hebben om het land van aankomst überhaupt te bereiken, ze willen ook dat hun verlangens en

wensen vervuld worden. Net als ieder niet-illegaal willen zij aanspraak kunnen maken op allerlei rechten die daartoe kunnen bijdragen.⁴

De drempelwereld van de illegaliteit werd op 8 augustus 1991 voor het eerst wereldwijd door de media in het geheugen gegrift.⁵ Op die dag meerde in de Italiaanse havenstad Bari een vrachtboot aan met meer dan 10.000 illegale migranten uit Albanië.⁶ Alsof het om een invasie ging werden deze naar eten en drinken snakkende mensen door de kustwacht, mariniers en de carabinieri met witte handschoenen geholpen om van boord te komen. Maar velen van hen waren al in het water gesprongen of lieten zich langs de touwen waarmee de boot aan de wal was bevestigd op de kade zakken. De vrachtboot had eerder geprobeerd de haven van Brindisi binnen te varen. Daar liet men de kapitein van officiële zijde weten dat de boot de haven niet in mocht. Vervolgens kreeg het Italiaanse fregatschip met de veelzeggende naam 'Euro' vanuit Rome de opdracht te verhinderen dat de boot vol met illegale migranten ergens in Italië aan wal zou gaan. Maar toen het oorlogsschip de vaarroute versperde, werd het bijna door de vrachtboot geramd. Het fregatschip kon nog net op tijd de wijk nemen. De vrachtboot stopte ook niet toen een dozijn patrouilleboten het tot omkeer wilde dwingen. De kapitein van de boot liet weten dat de boot onstuurbaar was geworden en er zieke mensen en stervende kinderen aan boord waren.

Toen de vrachtboot uiteindelijk in Bari aanmeerde, verkondigde de minister van Binnenlandse Zaken dat Italië vanzelfsprekend levensmiddelen zou verstrekken en de zieken zou verzorgen. Naast deze officiële mededeling werd officieus medegedeeld dat men de Albanen moest binnenlaten zodat ze onder controle konden worden gebracht en zo snel mogelijk uit het land konden worden verwijderd. In de Italiaanse kranten werd niet kritiek uitgeoefend op de inhumane wijze waarop met de illegale migranten werd omgegaan, maar op de officiële instanties die niet in staat waren ze buiten de deur te houden. Veel kranten gaven uitdrukking aan angstvisioenen over een land dat overspoeld zou worden door illegale migranten. De Turijnse krant *La Stampa* kopte: "De oorlog van het derde millennium".

Nadat iedereen het schip verlaten had werd een deel van hen naar het voetbalstadion 'Vittoria' gebracht. De beelden op televisie deden onwillekeurig denken aan de aanhangers van Salvador Allende, die in het stadion van Santiago de Chile door de handlangers van Pinochet werden vastgehouden. De Albanen die in het stadion van Bari vastzaten, hadden de hele dag geen medische hulp, water of levensmiddelen gekregen. Toen ze 's avonds om tien uur eindelijk een kleine maaltijd kregen, doorbrak een grote groep Albanen zowel het politiekordon als de hekken. Vervolgens vond er door de straten van Bari een ware klopjacht plaats. Pas laat in de nacht slaagde de carabinieri erin ze te vangen en terug te voeren naar het stadion. Hoe chaotisch de eerste dag in Bari ook was, de tweede dag verliep zeer geordend.

De Italiaanse overheid had voor kleren en een luchtbrug gezorgd om alle Albanezen weer terug te brengen naar waar ze vandaan waren gekomen.

Terwijl Benetton met wereldwijd verspreide plakkaats van Oliviero Toscani met daarop de 'boat people' van Bari aandacht wilde vragen voor de preciaire situatie waarin illegalen zich bevinden, bereikte ze daarmee eerder het tegendeel. In plaats van mededogen voor illegalen wekte ze angstgevoelens bij burgers die van mening zijn dat de grote toestroom van illegalen een bedreiging vormt. De beeldtaal van de plakkaats van Benetton wees in de ogen van deze burgers niet op de problemen van illegalen, maar op de mogelijke problemen van degenen die er relatief warmpjes bij zitten: zichzelf. Het feit dat de probleemdefinitie in het geval van illegaliteit onevenwichtig is, wordt ook nog eens onderstreept door het gebruik van het woordje 'vol'. Daarmee wordt meestal niet geduid op het doodsgevaar waarin illegalen zich begeven wanneer ze in overladen bootjes de zee oversteken, maar op het mogelijke einde van de welvaart en de sociale cohesie van een land dat 'overspoeld' wordt door illegalen. Deze onevenwichtigheid in de wijze waarop over illegalen wordt gepraat en geschreven verdient meer aandacht.

Hannah Arendt is een van eerste die hiervoor aandacht heeft gevraagd. Zij is zelf wellicht de bekendste illegaal uit de filosofie. Tussen de machtsovername van Hitler in 1933 en het verwerven van de status van Amerikaans burger in 1951 was zij stateloos, bezat zij niet de papieren om aanspraak te kunnen maken op allerlei burgerrechten. In de achttien jaar dat Arendt feitelijk illegaal was, heeft ze veel nagedacht over haar lot om zonder papieren door het leven te gaan. Sterker nog, haar filosofie zou er heel anders hebben uitgezien wanneer ze niet een illegaal was geweest. Ze zou zich ook niet in dezelfde mate hebben toegelegd op de politieke filosofie. Voor Hitler's machtsovername was Arendt naar eigen zeggen niet geïnteresseerd in geschiedenis en politiek.⁷ Het waren haar persoonlijke ervaringen in 1933 die de belangstelling voor beide wekten. In de zomer van dat jaar werd zij vanwege subversieve acties door de Gestapo gevangen genomen, maar door toeval weer snel vrijgelaten. Daarop vluchtte ze via Frankrijk – waar ze zich enkele jaren inzette voor 'displaced persons' – naar de Verenigde Staten.

Arendt vindt dat het begrip ervaring een centrale rol dient te spelen in de politieke filosofie.⁸ Bijzondere historische ervaringen dienen het object van het denken te zijn. Zo hebben haar ervaringen als illegaal een grote stempel gedrukt op haar politieke filosofie. Zij is wars van een filosofie die door het bouwen van systemen en het ontwikkelen van modellen voorbij gaat aan bijzondere historische ervaringen. Systemen en modellen kunnen belangrijke heuristische instrumenten zijn, maar leiden er dikwijls toe dat bijzondere ervaringen door een fixatie op algemene wetten en principes onvoldoende aandacht krijgen. Arendt is

geïnteresseerd in ervaringen die zich niet eenvoudig laten subsumeren onder het algemene en daardoor de horizon kunnen verleggen. Zo zouden de ervaringen van illegalen de kijk op de wereld kunnen veranderen, mits ze worden gearticuleerd en niet door het heersende discours aan het oog worden onttrokken.

Mijns inziens heeft Arendt terecht aandacht gevraagd voor het belang van de ervaring van illegalen. In het dominante politieke discours over illegalen is daar te weinig aandacht voor. Dit discours kenmerkt zich door een a-symmetrie tussen het perspectief van de derde en eerste persoon, tussen het buiten- en binnenperspectief. In de media en de politiek overheerst het buitenperspectief. Het zijn een handjevol journalisten en enkele niet-gouvernementele organisaties die opkomen voor het lot van illegalen en zich in voldoende mate rekenschap geven van het binnenperspectief.⁹ Door hun luisterend oor scheppen zij de ruimte voor de vraag hoe illegalen hun situatie ervaren. Zo tekende journalist Ruth Hopkins het levensverhaal van een vrouw uit Albanië op die in Nederland in de prostitutie werkt.¹⁰ Dit verhaal maakt duidelijk wat het voor iemand betekent om in een van de twee door de overheid gehanteerde categorieën te vallen: crimineel illegaal of slachtoffer van mensenhandel. In het eerste geval moet ze uitgezet worden en in het andere geval verdient ze bescherming door de overheid. Hopkins laat overtuigend zijn dat deze zwart-wit-categorisering geen recht doet aan de complexe werkelijkheid van illegale prostituees, waardoor deze vrouwen vaak tussen wal en schip vallen.

Net als Hopkins geven niet-gouvernementele organisaties als 'No Fortress Europe' en 'Indymedia Estrecho' een stem aan illegalen.¹¹ Omdat het verhaal van de illegaal meestal achter de cijfers verdwijnt, is het goed dat deze en andere organisaties illegalen zelf aan het woord laten om te vertellen wat zij zoal ervaren wanneer zij – bijvoorbeeld - de Straat van Gibraltar proberen over te steken of de hekwerken van de Spaanse enclaves Ceuta en Melilla willen trotseren. Een illegaal geeft met de volgende woorden uitdrukking aan wat zij in de nacht van 28 augustus 2005 bij het hekwerk van Melilla heeft meegemaakt:

"Om 2 uur 's nachts probeerde een groep van ons het hekwerk over te komen dat Marokko van Melilla scheidt. De Guardia Civil viel ons aan, zoals altijd, met de hardste martelmethode, de elektrische schok, handboeien, traangas, rubber kogels, echte kogels. Zij sloegen een van onze compañeros heel erg hard, totdat hij niet meer bewoog. Zij openden de kleine deur in het hekwerk en deporteerden de hele groep terug naar Marokko, tezamen met het lichaam van de compañero. Het dode lichaam ligt begraven in het bos erop te wachten, samen met ons, dat een of andere internationale autoriteit zich rekenschap hiervan geeft. De Guardia Civil kan ons vermoorden met totale straffeloosheid."¹²

In het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar illegalen domineert ook het buitenperspectief. Zo houden sociologen zich bezig met het construeren van categorieën van illegalen en het bepalen van hun aantal. Meestal worden drie categorieën illegalen onderscheiden: migranten die op een legale manier Nederland zijn binnengekomen en na afloop van hun tijdelijke verblijfsvergunning zijn gebleven, migranten die illegaal zijn binnengekomen en (nog) niet een geldige verblijfsvergunning bezitten en afgewezen asielzoekers die zijn gebleven.¹³ Hoewel het moeilijk is om het aantal illegalen in Nederland vast te stellen, wordt op basis van de vangst-hervangst-methode op basis van aanhoudingen door de politiek hun aantal tussen 112 en 210 duizend geschat.¹⁴ Er zijn naar schatting tussen de 66.750 en 89.000 illegale werknemers.¹⁵ Onderzoek naar illegale vreemdelingen toont aan dat velen van hen vies werk verrichten (zogenaamde 3d-jobs: dirty, demeaning and dangerous) en worden uitgebuit.¹⁶

Zowel in de politiek als de wetenschap is het buitenperspectief dominant. Daardoor zijn politici en wetenschappers relatief blind voor de wijze waarop illegalen hun situatie ervaren.¹⁷ Een andere blinde vlek is dat veel wetenschappers die zich met Europa of migratie bezighouden niet of nauwelijks oog hebben voor sociale fenomenen die de grenzen van de natiestaat transcenderen. Dat komt omdat zij in de valkuil trappen van het methodologisch nationalisme: het samen laten vallen van de samenleving met de territoriale grenzen van de natiestaat.¹⁸ De samenleving wordt daarbij gezien als een container vol met data. Het methodologisch nationalisme verleidt menig wetenschapper ertoe om in het kader van 'comparative studies' de data van het ene land met het andere land te vergelijken en hitlijsten op te stellen waaruit duidelijk wordt welk land het beste scoort. Dat veronderstelt iets wat steeds minder het geval is, namelijk dat politiek grotendeels op een nationale leest is geschoeid en politici binnen de landsgrenzen nog een grote stempel kunnen drukken op het reilen en zeilen van burgers. Een transnationaal sociaal fenomeen als migratie laat zien dat het methodologisch nationalisme tekort schiet, omdat de problemen die bijvoorbeeld Spanje heeft met illegalen (in)direct van invloed zijn op het immigratiebeleid in Nederland. Hierbij gaat het om een sociaal fenomeen dat de grenzen van de natiestaat transcendeert en niet voor niets op Europees niveau aangepakt wordt. Het methodologisch nationalisme maakt wetenschappers ook blind voor het feit dat veel burgers (vooral immigranten) zich niet of niet alleen identificeren met hetgeen op cultureel vlak binnen de landsgrenzen gebeurt en daardoor hybride identiteiten vormen. Voorbij het methodologisch nationalisme zal daarom opnieuw moeten worden nagedacht over wat burgerschap inhoudt. Zo heeft Rainer Bauböck het begrip transnationaal burgerschap gemunt.¹⁹

Het alternatief voor het methodologisch nationalisme is het methodologisch kosmopolitisme. Voor het methodologisch kosmopolitisme is de mondiale samenleving het vertrekpunt voor het kennen en keuren van sociale fenomenen.²⁰ Zodoende kan meer recht worden gedaan aan transnationale fenomenen, zoals de ervaringen van illegalen.²¹ Op grond van Arendt's eigen ervaringen als illegaal en het mede daardoor centraal stellen van het begrip ervaring, is er binnen haar politieke filosofie, net als bij de hierboven genoemde journalisten en niet-gouvernementele organisaties, ruimte voor het binnenperspectief, zeg het verhaal achter de cijfers. Hiervan geeft ze onder andere blijk in diverse essays en de artikelen die zij voor het blad *Aufbau* van de 'German-Jewish Club' schreef. In een essay over Bertolt Brecht citeert ze een fragment uit een gedicht van hem dat veel illegale vreemdelingen die in Frankrijk met een rugzak vol nare ervaringen op de vlucht voor de nazi's waren uit hun hoofd leerden en troost bood²²:

“... daß das weiche Wasser in Bewegung
Mit der Zeit den mächtigen Stein besiegt.
Du verstehst, das Harte unterliegt.“

Voor een adequate beschrijving en analyse van de situatie van illegalen schiet Arendt's politieke filosofie echter in een cruciaal punt tekort. Net als bij de Nederlandse regering en de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) overheerst bij haar een smal perspectief op illegale vreemdelingen, omdat de natiestaat het vertrekpunt van alle redeneringen vormt.

Arendt is van mening dat de Europese natiestaat ten tijde van het nationaal-socialisme ten onder ging. Een indicator voor deze ondergang was het feit dat mensen (vooral joden) van de ene op de andere dag hun burgerrechten verloren en 'displaced persons' werden. De Europese natiestaat berustte op het principe van de rechtsstaat, hetgeen onder meer inhoudt dat burgers niet het slachtoffer van willekeur mochten zijn en beschermd moesten worden tegen bedreigingen vanuit andere staten. Met dat dat principe werd losgelaten, was de ondergang van de Europese natiestaat getekend. Zo kwam er volgens Arendt een einde aan de Franse natiestaat toen Pétain Franse burgers en vluchtelingen die in Frankrijk een veilig heenkomen hadden gevonden, uitleverde aan de nazi's. Arendt's smal perspectief op illegalen vloeit dus voort uit haar idee dat de natiestaat een garantie kan en moet bieden voor de bescherming van de rechten van burgers.

De Nederlandse regering en de IND hanteren ook een smal perspectief op illegalen, zij het dat de motieven anders zijn dan bij Arendt. Niet het beschermen van individuele burgers vormt het motief voor de fixatie op de natiestaat, maar het bewaken van de grenzen van de

natiestaat tegenover ongewenste migranten en het snel en effectief uitzetten van illegalen en uitgeprocedeerde asielzoekers.

Ik pleit voor een breed perspectief op illegale vreemdelingen. Een breed perspectief houdt in dat niet de natiestaat, maar de mondiale samenleving (in het Engels World Society en in het Duits Weltgesellschaft) het vertrekpunt vormt bij het beschrijven en analyseren van de situatie van illegalen.²³ In het tijdperk van de globalisering heeft het geen zin om de grenzen van de natiestaat te hypostaseren en illegaliteit primair als een interne aangelegenheid van de natiestaat te zien. Vanuit zo'n smal perspectief houdt men al snel een pleidooi voor een restrictief beleid, waarmee in de praktijk vaak het tegendeel wordt bereikt van wat wordt beoogd. Het verscherpen van het vreemdelingenbeleid leidt niet tot de beoogde afname van het aantal illegalen. Strengere controles leiden ertoe dat mensen meer ondergronds gaan.²⁴ De hoge hordes die ook elders in Europa voor migranten zijn opgeworpen, hebben de markt voor mensensmokkel een enorme impuls gegeven.²⁵ Het restrictief beleid speelt de georganiseerde criminaliteit in de kaart. Gijs van Oenen heeft er terecht op gewezen dat legaliteit en illegaliteit onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn: "Illegaliteit is beslist geen randverschijnsel of uitzondering. Het is intrinsiek verbonden aan haar verondersteld tegendeel, de legaliteit"²⁶

Wie daadwerkelijk iets aan het aantal illegale vreemdelingen wil doen, zal niet de grensbewaking moeten verscherpen maar de armoede moeten bestrijden die mensen ertoe aanzet hun geluk in rijke landen te beproeven.²⁷ Het breed perspectief dat daarvoor nodig is, maakt het ook mogelijk om de relatie tussen illegaliteit en legaliteit beter in het vizier te krijgen. Zo kan de aandacht worden gevestigd op het feit dat in de mondiale samenleving burgers van een rijk land dikwijls profiteren van wat in een arm land legaal is en in hun eigen land illegaal. De producten waarvan zij genieten zijn vaak gemaakt onder arbeidsomstandigheden die 'daar' legaal zijn en 'hier' illegaal. Het is daarom zaak de draden waarmee legale en illegale praktijken wereldwijd met elkaar verbonden zijn zichtbaar te maken in plaats van ze op grond van een wij-zij-schema door te knippen. Na een zorgvuldige beschrijving en analyse van de situatie van illegalen die zich hiervan rekenschap geeft, moet de vraag worden gesteld of deze situatie vanuit een normatief oogpunt deugt. Valt de wijze waarop met de situatie van illegalen wordt omgegaan te rechtvaardigen? Moeten er niet grenzen aan de grenzen worden gesteld? En zo ja, welke rol spelen daarbij mensenrechten?

2. Waardigheid en rechtvaardigheid

De beschreven mensenonterende taferelen die zich in de drempelwereld van de illegaliteit afspelen, roepen de normatieve vraag op of men daar iets aan moet doen. Hebben wij de

plicht om illegalen te helpen? Zo ja, wat houdt dat dan in? Moeten de grenzen geopend worden? Of zijn er goede redenen om te stellen dat de grenzen dicht moeten? Houdt democratisch burgerschap niet in dat de burgers van een politieke gemeenschap zelf bepalen wie al dan niet binnen de landsgrenzen mag vertoeven? Maar valt het tegenhouden en uitzetten van illegalen te verenigen met algemeen geaccepteerde normatieve voorstellingen over vrijheid en menselijke waardigheid? Is het niet inhumain om mensen die gebieden zijn ontvlucht waar armoede heerst en ze politiek vervolgd worden tegen hun wil terug te sturen?

Mensenrechten kunnen en moeten mijns inziens de leidraad vormen bij het beoordelen van de situatie van illegalen. Zij geven uitdrukking aan het principe dat de waardigheid van mensen erkend dient te worden ongeacht hun geslacht, culturele achtergrond, religieuze overtuiging of sociaal-economische positie. Mensen hebben met andere woorden de morele plicht elkaar in gelijke mate te achten. Dit houdt in dat zij elkaar respecteren als individuen die hun eigen levensplan willen realiseren en volwaardig lid van de samenleving willen zijn. Daarom staat in de preambule van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens "dat erkenning van de inherente waardigheid en van de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld."

Wat betreft het beoordelen van de positie van illegalen zijn diverse mensenrechten in het geding. Wanneer uitgeprocedeerde asielzoekers of illegalen het land uit worden gezet, is artikel 13 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in het geding. Dit artikel luidt als volgt: "Een ieder heeft het recht zich vrijelijk te verplaatsen en te vertoeven binnen de grenzen van *elke* [cursief van mij] staat". Indien dit recht in Nederland niet wordt gerespecteerd, zou een uitgeprocedeerde asielzoeker een asielnomade kunnen worden en met artikel 14 in de hand van land tot land kunnen hopen. Volgens dit artikel heeft iedereen "het recht om in andere landen asiel te zoeken en te genieten tegen vervolging".

Veel illegalen zijn niet naar Nederland gekomen omdat ze vervolgd zijn of een oorlogsgebied hebben verlaten, maar omdat ze geplaagd door armoede op zoek zijn naar een hogere levensstandaard. Als economisch vluchtelingen zouden ze ook nog een beroep kunnen doen op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Neem artikel 25. Daarin staat: "Een ieder heeft het recht op een levensstandaard, die hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder begrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, alsmede het recht op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen, ontstaan ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil". Een land dat de mensenrechten zegt serieus te

nemen, kan economische vluchtelingen op grond van dit artikel niet bij voorbaat weren. Voordat ik inga op argumenten om dit eventueel wel te doen, wil ik Arendt's sceptische houding ten aanzien van mensenrechten ter sprake brengen.

Arendt heeft aan den lijve ervaren dat mensenrechten van geen enkele waarde zijn wanneer er niet een instantie is die ervoor zorgt dat ze niet met de voeten worden getreden. Ten tijde van het nationaal-socialisme merkten statelozen dat mensenrechten geen 'cash value' hebben. In *The Origins of Totalitarianism* (1951) analyseert zij enkele aporieën van de mensenrechten. Arendt wijst erop dat mensenrechten aan het einde van de achttiende eeuw als 'a-historisch' en 'onvervreemdbaar' werden beschouwd en daardoor een kloof werd gecreëerd tussen de abstracte mensenrechten en het leven van alledag. Wanneer er geen concrete politieke gemeenschap is waar de mensenrechten daadwerkelijk gelden, dan zijn ze nietszeggend. Omdat mensenrechten slechts in enkele politieke gemeenschappen omgesmeed zijn tot geldend recht, is het onmogelijk om te spreken over universele rechten. Gezien deze aporie pleit Arendt voor slechts een mensenrecht: "the right to have a right".²⁸ Hierbij gaat het om het enige mensenrecht, omdat het verlies van het lidmaatschap van een politieke gemeenschap de mens ontdoet van zijn menselijkheid. Het lidmaatschap van een politieke gemeenschap impliceert het recht rechten te hebben. Illegale vreemdelingen ontberen dit recht, zij zijn stateloos en dus geen lid van een politieke gemeenschap.

De vraag is of Arendt's sceptis ten aanzien van mensenrechten hout snijdt. Zij heeft gelijk wanneer ze stelt dat er een kloof bestaat tussen de situatie van goed bedoelende idealisten die de rechten waar alle burgers in rijke en geciviliseerde landen van genieten onvervreemdbaar en universeel achten en de situatie van de illegalen die geen enkel recht bezitten. Maar daarmee erkent Arendt in elk geval dat mensenrechten in de loop van de tijd in sommige landen als burgerrechten rechtsgeldig zijn geworden. En dat ze nog niet overal ter wereld geïnstitutionaliseerd zijn, doet geen afbreuk aan de mensenrechten. Integendeel. Het spanningsveld tussen het slechts beperkt gelden van mensenrechten en de claim dat ze universeel geldig zijn, is het levenselixer van de politieke strijd die wordt gevoerd voor het verbeteren van de positie van illegalen.

Deze strijd leeft van het speciale karakter van mensenrechten, van het feit dat ze noch opgaan in juridische regels, noch in morele regels. Mensenrechten gaan niet op in juridische regels (wetten), omdat de morele normen die ze vertolken ook nog geldig zijn wanneer ze in een bepaald land geschonden worden. Als morele regels kunnen zij dienst doen om schendingen van mensenrechten, zeg de feitelijke toestand in de wereld, te kritiseren. Maar mensenrechten gaan ook niet op in morele regels. Het is belangrijk ervoor te strijden dat ze een juridische status krijgen. Daar waar mensenrechten deze status hebben, ze in de

constitutie van een natiestaat een beschermde plek hebben gevonden, kunnen burgers desgewenst gemakkelijker hun recht halen. Omdat burgers dat nog niet overal ter wereld kunnen, ze niet altijd in het genot van burgerrechten zijn, vereist de naleving van mensenrechten een specifieke inrichting van de mondiale samenleving. In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens wordt in artikel 28 daarom op de noodzaak van een nieuwe maatschappelijke en internationale orde geanticipeerd: "Een ieder heeft recht op het bestaan van een zodanige maatschappelijke orde, dat de rechten en vrijheden, in deze Verklaring genoemd, daarin ten volle kunnen worden verwezenlijkt."

In de loop van de geschiedenis is het spanningsveld tussen de exclusiviteit van burgerrechten en de inclusiviteit van mensenrechten door diverse minderheden uitgbaat.²⁹ En deels met succes, want er heeft zich inmiddels een differentiatie voltrokken tussen 'citizenship' en 'legal personhood'.³⁰ Illegale vreemdelingen hoeven niet lid van een specifieke politieke gemeenschap te zijn om voor hun mensenrechten op te kunnen komen. De globalisering van het recht zorgt voor een toename van het aantal instituties waar men los van de nationale staat zijn recht kan halen. Een illegaal die door de Nederlandse staat uitgezet dreigt te worden, kan in sommige gevallen bij het Europese Hof van Justitie een beroep doen op artikel 19 van het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie: "Niemand mag worden verwijderd of uitgezet naar dan wel uitgeleverd aan een staat waarin een ernstig risico bestaat dat hij aan de doodstraf, aan folteringen of aan andere onmenselijke of vernederende behandelingen wordt onderworpen".

Ondanks het feit dat een illegaal bij het Europese Hof van Justitie kan klagen tegen bijvoorbeeld Nederland, blijft men worstelen met het spanningsveld tussen inclusiviteit en exclusiviteit: de universele normen die verbonden zijn met burgerschap ondermijnen haar exclusiviteit.³¹ Waarom mogen alleen mensen met een geldig Nederlands paspoort genieten van bepaalde burgerrechten? Zijn er goede redenen om illegale vreemdelingen van het genot van deze rechten uit te sluiten?

Deze vragen maken duidelijk dat het spanningsveld tussen inclusiviteit en exclusiviteit correspondeert met het al eerder ter sprake gebrachte vraagstuk van open en gesloten grenzen. Wanneer de grenzen tussen natiestaten radicaal geopend zouden worden, zou dit spanningsveld misschien verdwijnen. Vooralsnog is dat niet het geval en is de vraag in hoeverre de grenzen open moeten worden gesteld.

In de controverse die over deze vraag gevoerd wordt, kunnen grofweg twee posities worden onderscheiden, een particularistische en een kosmopolitische positie. Terwijl de particularistische positie het accent op de volkssoevereiniteit legt, legt de kosmopolitische positie het accent op mensenrechten. Vertegenwoordigers van de particularistische positie

wijzen erop dat de soevereiniteit van een volk onder andere vorm krijgt door het bepalen van de criteria om derden tot het territorium van de politieke gemeenschap toe te laten. Conform de principes van de moderne democratie bepalen degenen die reeds burgerschapsrechten hebben of migranten ook in het genot daarvan mogen komen. Kosmopolieten wijzen echter erop dat de volkssoevereiniteit tot de tirannie van de meerderheid kan leiden. Hierdoor kunnen diverse mensenrechten in de knel komen, zoals het eerder genoemde "recht zich vrijelijk te verplaatsen en te vertoeven binnen de grenzen van elke staat".

Michael Walzer is een van de interessantste vertegenwoordigers van de particularistische positie. In diens *Spheres of Justice* (1983) wordt de vraag naar het lidmaatschap van een politieke gemeenschap aan de orde gesteld. Elke politieke gemeenschap geeft volgens Walzer impliciet of expliciet een antwoord op de volgende vragen.³² Wie nemen we op? Zullen we iedereen opnemen? Kunnen we tussen degenen die lid willen worden kiezen? Wat zijn adequate criteria bij de verdeling van het lidmaatschap? Volgens Walzer hebben we ten opzichte van vluchtelingen, dat wil zeggen mensen die vanwege vervolging of geweld aan de grenzen van de politieke gemeenschap staan, de plicht ze op te nemen. Het recht van de vluchteling is het recht van het individu. Wanneer heel veel vluchtelingen zouden komen, moeten er grenzen worden gesteld aan de collectieve plicht om ze op te nemen. Wat deze grenzen zijn laat Walzer in het midden.

Walzer presenteert twee argumenten om te beweren dat de criteria om iemand al dan niet toe te laten alleen door de leden van een politieke gemeenschap bepaald moeten worden. Het eerste argument noem ik het argument van de culturele erfenis. Walzer gaat er vanuit dat politieke gemeenschappen zich van elkaar onderscheiden door een bepaalde traditie die tot uitdrukking komt in specifieke waarden en praktijken. Door de grenzen open te gooien zou deze traditie kunnen worden bedreigd. Daarom heeft de politieke gemeenschap het recht de grenzen voor migranten te sluiten. Het tweede argument noem ik het argument van de politieke autonomie. Walzer wijst erop dat de mogelijkheden van de politieke gemeenschap om te bepalen wie al dan niet lid wordt het hart vormt van haar onafhankelijkheid, constitutief is voor haar zelfbeschikking. Wanneer een politieke gemeenschap deze mogelijkheid tot ballotage niet zou hebben, zou het ophouden een politieke gemeenschap te zijn.

David Miller verdedigt in *On Nationality* (1995) ook een particularistische positie. Zijns inziens markeren landsgrenzen niet alleen het territorium waarbinnen de door volksvertegenwoordigers gemaakte juridische regels bindend zijn, maar ook de plichten die natiestaten hebben jegens niet-burgers. Hij vindt dat natiestaten in eerste instantie de plicht hebben de welvaart en het welzijn van de eigen burgers veilig te stellen. Op grond van haar soevereiniteit mag de natiestaat zelf bepalen hoe ze deze verplichting vorm geeft. Dit

rechtvaardigt tevens de vaak grote verschillen in welvaart en welzijn tussen natiestaten. De solidariteit tussen de burgers van een natiestaat is dus gebaseerd op het principe van de soevereiniteit. Verplichtingen tegenover niet-burgers, zoals illegalen, reiken niet verder dan wat het internationaal recht voorschrijft. In de ogen van Miller is hulp aan illegalen een kwestie van humanitaire hulp en niet zozeer van rechtvaardigheid. Rechtvaardigheid heeft primair te maken met de soevereine vormgeving van de relaties tussen de burgers van een natiestaat. Omdat burgers zich identificeren met de natiestaat zijn ze eerder bereid om offers te brengen voor medeburgers dan voor illegalen.³³

In het artikel *Aliens and Citizens. The Case for Open Borders* (1987) vertolkt Joseph Carens een kosmopolitische positie. Wie zich de beelden aan de Marokkaans-Spaanse grens en de Mexikaans-Amerikaanse grens voor ogen tovert, wordt zich, zeker gezien het grote aantal mensen dat er dood is gebleven, ervan bewust dat grenzen onlosmakelijk verbonden zijn met geweld. De grensbewakers zijn allemaal gewapend en getraind om hardhandig op te treden wanneer migranten proberen illegaal de grens over te steken. Carens vraagt zich af wat het geweld aan de grenzen rechtvaardigt. Is het de criminaliteit die aan de grens moet worden tegengehouden? Of zijn het de in politiek opzicht subversieve migranten die moeten worden tegengehouden?

Carens vindt de in deze vragen verpakte redenen niet overtuigend zijn. De overgrote meerderheid van de migranten bestaat uit vredelievende mensen die op zoek zijn naar een beter leven. Wat is daarop tegen? Carens vindt in principe dat de grenzen open moeten zijn, mensen de vrijheid moeten hebben om zich te vestigen waar ze willen. Zijns inziens zou Walzer, wanneer hij consequent is, moeten instemmen met de idee van open grenzen.³⁴ Hij zou moeten toegeven dat de daarmee vertolkte ideeën van vrijheid en gelijkheid deel uitmaken van een breed gedragen traditie. Staten ontberen kortom de morele autoriteit om migranten uit te sluiten.

Vindt Carens dat er geen enkele reden is om de grenzen te sluiten? Ja, wanneer de immigranten een bedreiging vormen voor de nationale veiligheid of de openbare orde. Dit kan het geval zijn wanneer het aantal immigranten exorbitant groot is of wanneer hun levensbeschouwing onverenigbaar is met de basisvrijheden. Afgezien van deze uitzonderingssituatie opteert Carens dus voor open grenzen. Alleen zo kan een einde worden gemaakt aan de neo-feodale verhoudingen tussen staten, die de burgers van de ene staat ten opzichte van de burgers van een andere staat ten onrechte privileges verschaffen.

In *Immigration and Refugees* (2001) bespreekt Michael Dummett principes die zijns inziens ten grondslag moeten liggen aan het morele oordeel over de feitelijke gang van zaken bij immigratie. Volgens hem zijn dat het recht op asiel en het recht om een

(eerste)rangsburgers (first-class citizen) te zijn. Het laatstgenoemde principe impliceert dat alle omstandigheden waar niet de minimale condities voorhanden zijn om een beschaafd leven te leiden een reden zijn om ergens als vluchteling te worden geaccepteerd. Dit impliceert dat Dummett economische vluchtelingen dezelfde status toekent als politieke vluchtelingen. Beide typen vluchtelingen hebben gemeen dat ze in omstandigheden verkeren waar ze geen fatsoenlijke levens konden leiden. Voor Dummett is het recht om een eersterangs burger te zijn een absoluut recht.

Wanneer een staat weigert immigranten die in een andere staat niet de mogelijkheid hebben om als eersterangs burger te leven op te nemen, maakt die staat zich schuldig aan het in stand houden van een onrechtvaardige toestand. Dummett heeft het niet alleen over het feit dat immigranten in het land waar ze vandaan komen geen fatsoenlijk leven kunnen leiden, maar ook over het feit dat het gastland dat dikwijls in de weg staat. In menig gastland worden immigranten als tweederangs burgers behandeld. Zo wijst Dummett erop dat immigranten dikwijls het slachtoffer zijn van racistische uitingen.

In de ogen van Dummett zijn er twee redenen om de grens te sluiten. Ten eerste wanneer de cultuur van het gastland door de immigranten dreigt te worden weggevaagd. Ten tweede wanneer overbevolking dreigt. Daarom hebben kleine landen meer recht om immigratie te beperken dan grote landen en zwakke landen ook meer dan sterke landen. Open grenzen moeten de norm zijn en afwijkingen daarvan moeten alleen onder bijzondere omstandigheden worden toegestaan, aldus Dummett.

In vergelijking met de particularisten Walzer en Miller hebben kosmopolieten als Carens en Dummett veel meer oog voor de aspiraties van de immigranten en laten ze de fixatie op de eigen politieke gemeenschap achter zich. Zij hebben daarom ook aandacht voor de kwetsuren (bijvoorbeeld racisme) die immigranten oplopen, zeker wanneer zij op de drempelwereld tussen het gastland en het land van herkomst zitten. Anders dan Walzer en Miller leveren Carens en Dummett de intellectuele middelen om dit schemergebied kritisch te benaderen.

Het tekort van Carens en Dummett is dat zij de behandeling van het vraagstuk van de open en gesloten grenzen primair in het licht van de individuele vrijheid van de immigrant zien. In feite kritiseren zij het feit dat de immigrant niet dezelfde vrijheid geniet als de burger uit het gastland. Mijns inziens is het beter om het vraagstuk van de open en gesloten grenzen in het kader van de discussie over mondiale rechtvaardigheid (global justice) aan de orde te stellen. Daarvoor heb ik drie argumenten.

Ten eerste laat men daardoor nog radicaler dan Carens en Dummett doen het smalle perspectief op illegalen achter zich en ruilt men dit in voor een breed perspectief. Hierdoor

wordt zowel op cognitief als normatief vlak de horizon verbreed. Op cognitief vlak omdat niet de natiestaat c.q. Nederland het vertrekpunt vormt bij de beschrijving en analyse van de situatie van illegalen, maar de mondiale samenleving met haar – om met Jürgen Habermas te spreken – ‘Weltinnenpolitik’.³⁵ Op normatief vlak wordt de horizon verbreed omdat niet alleen gefocust wordt op de bewegingsvrijheid van het individu, maar ook op de maatschappelijke en internationale orde. Met dit al kan de aandacht verschuiven van de immigranten naar de immigratie, van de individuele gevallen naar de sociaal-economische structuren die achter hun rug om hun lot bepalen.

Het tweede argument om het vraagstuk van de open en gesloten grenzen binnen het kader van de discussie over mondiale rechtvaardigheid te bespreken, is dat daardoor meer recht kan worden gedaan aan de complexe problemen die onlosmakelijk verbonden zijn met migratie. Ervan uitgaande dat armoede en ecologische catastrofes belangrijke oorzaken zijn voor de migratie is het zinvol om het vraagstuk van de illegaliteit onder de noemer van mondiale rechtvaardigheid aan de orde te stellen. Hier gaat het immers om het eerlijk verdelen van schaarse goederen als onder andere geld, schone lucht en burgerschapsrechten.

Het derde argument om het vraagstuk van het gesloten en open grenzen onder de noemer mondiale rechtvaardigheid te behandelen, is dat de vraag naar de verdeling van burgerrechten de klassieke voorstelling van volkssoevereiniteit ter discussie stelt. Door toedoen van de globalisering is het niet langer zinvol de democratische inspraak vast te pinnen op territorium van de natiestaat. Daarom is een kosmopolitisch perspectief op het vraagstuk van de illegaliteit onontbeerlijk.

3. Burgerlijke ongehoorzaamheid

In feite heb ik zowel op descriptief als normatief vlak een pleidooi gehouden voor een breed perspectief op illegale vreemdelingen. Op descriptief vlak deed ik dat door te stellen dat men de situatie van illegalen beter kan beschrijven en analyseren vanuit het perspectief van de mondiale samenleving dan vanuit het perspectief van de natiestaat. En op normatief vlak door me sterk te maken voor mensenrechten als leidraad bij het beoordelen van de situatie van illegalen.

Het breed perspectief dat ik voorsta roept de vraag op of ik het universalisme dat inherent is aan de mensenrechten de verschillen tussen contexten niet veronachtzaam. Dit hoeft niet wanneer men zich voortdurend rekenschap geeft van de ervaringen van en met illegalen en die voortdurend terugkoppelt aan de universele normen die vertolkt worden door de mensenrechten. Het spanningsveld tussen de grote diversiteit aan contexten en de universele normen is nooit op te heffen. Maar dat is niet erg, want het vernuftig uitbaten ervan

getuigt van solidariteit met de illegalen. Op die manier geeft men ook vorm aan het contextueel universalisme van de nieuwe kosmopoliet.

De nieuwe kosmopoliet paart – om met Musil te spreken – mogelijkhedenzin en werkelijkheidszin.³⁶ Hij staat met beide benen op de grond zonder de idealen waarvoor hij strijdt uit het oog te verliezen. Dit impliceert dat naast morele argumenten ook pragmatische argumenten een rol dienen te spelen in het oordeel over illegalen.³⁷ Bovendien houdt dat in dat rekenschap wordt gegeven van het feit dat de meeste illegalen tot de onderklasse van de samenleving behoren.³⁸ Zij worden veelal uitgebuit en gemarginaliseerd. Illegalen onderscheiden zich van andere leden van de onderklasse, omdat ze niet de burgerrechten hebben die hen een minimale sociale zekerheid en bescherming bieden. Ze zijn bij wijze van spreken de paria's van de onderklasse.

Welke handelingsperspectieven zijn er om iets aan deze situatie te doen? Niet-illegalen kunnen zich op diverse manieren inzetten voor de illegalen. Zij kunnen in de openbaarheid het restrictief immigratiebeleid ter discussie stellen of een pleidooi houden voor een burgerschapstrap die illegalen het perspectief biedt op den duur de status van volwaardig burger te krijgen.³⁹ Gezien het feit dat het illegalenvraagstuk onlosmakelijk verbonden is met het vraagstuk van mondiale rechtvaardigheid, zouden de illegale vreemdelingen op grond van het Bruto Nationaal Product (BNP) van de diverse landen verdeeld kunnen worden. Naarmate het BNP van een land hoger is, zou het meer illegalen moeten opnemen.

Voordat er überhaupt een internationaal regime komt ten faveure van een meer rechtvaardige verdeling van de migratiedruk zullen nog veel liters waters via de Hollandse delta naar de Noordzee stromen. Op korte termijn kan men illegalen helpen door ze behulpzaam te zijn bij het vinden van een onderduikadres. Iemand die zich op deze manier engageert voor illegalen, stuit op de paradox van solidariteit en illegaliteit: wie illegalen een legale status zou willen bezorgen, zal uit solidariteit met hen af en toe illegaal moeten handelen. Zo zijn er in Nederland – net als ten tijde van de Tweede Wereldoorlog – tal van onderduikadressen om de illegalen uit de klauwen van de IND te houden. Uit solidariteit met illegale vreemdelingen is mijns inziens burgerlijke ongehoorzaamheid gewenst, waarmee andermaal duidelijk is gemaakt dat legaliteit en illegaliteit onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Burgerlijke ongehoorzaamheid is het publiekelijk en gewelddoos overtreden van de wet gericht op het veranderen van de wetgeving en het overheidsbeleid.⁴⁰ De vraag is of burgerlijke ongehoorzaamheid legitiem is. Impliceert rechtshandhaving niet het principe 'wet is wet'? Is er een geldige reden om de door een rechtmatige meerderheid bekrachtigde wetten naast zich neer te leggen? Mijns inziens rechtvaardigt de schending van mensenrechten

burgerlijke ongehoorzaamheid. Als morele regels bieden mensenrechten de mogelijkheid om onrecht dat legale vormen heeft aangenomen te kritiseren. Burgerlijke ongehoorzaamheid is echter alleen legitiem wanneer het bewust overtreden van specifieke juridische regels gebaseerd is op de erkenning dat de democratische rechtsorde als geheel deugt.⁴¹ Het motief om juridische regels bewust te overtreden is de overtuiging dat in een bepaald geval morele regels, zoals mensenrechten, met voeten getreden worden. Op het moment dat de mensenrechten van illegalen in Nederland geschonden worden, is burgerlijke ongehoorzaamheid legitiem. Illegalen een onderduikadres bezorgen wanneer ze uitgeprocedeerd zijn en aantoonbaar redenen om angst te hebben in een onveilig land teruggezonden te worden, is daarom een legitieme reden voor ongehoorzaamheid jegens de wet. In Nederland worden de mensenrechten van illegalen systematisch geschonden. Zo is niet alleen het opsluiten van kinderen in detentiecentra een schending van de mensenrechten, maar ook de regel dat illegalen alleen recht op gezondheidszorg hebben wanneer er acuut levensgevaar is.

Tot slot kan de vraag gesteld worden hoe illegalen zelf het beste kunnen omgaan met hun status als paria. Voor het antwoord op deze vraag kan nog eens een beroep worden gedaan op het werk van Arendt, met name haar boek over *Rahel Varnhagen* en haar essay *The Jew as Pariah*.⁴² Arendt is vooral geïnteresseerd in de wijze waarop een paria omgaat met zijn of haar persoonlijke ervaringen, met zijn vernederingen en gevoelens van onbehagen. Zij onderscheidt twee typen paria's: de gewone en bewuste paria. Hoewel zij bij paria's aan joden denkt, is haar typologie mijns inziens ook van toepassing op illegalen.

De gewone paria conformeert zich aan het beeld dat anderen van hem als vreemdeling hebben gemaakt. Zijn grootste verleiding is zich te assimileren, omdat hij via deze weg de erkenning denkt te verwerven die hij ontbeert. Volgens Arendt is de parvenu de incarnatie van de gewone paria. De bewuste paria verafschuwt het opportunisme van de gewone paria en verzet zich tegen elke identiteitstoeschrijving door derden die vernederend is. Door ongeacht wat anderen van hem denken bewust vorm te geven aan zijn eigen identiteit, behoudt hij zijn menselijke waardigheid. In de ogen van Arendt wordt de bewuste paria belichaamd door de vrijheidsstrijder die zich verzet tegen elke vorm van onderdrukking en opkomt voor de rechten van alle mensen. Mensenrechten gebieden solidariteit met beide typen paria's. Echter, alleen de bewuste paria is een bondgenoot in de strijd tegen een inhumaan illegalenbeleid.

Literatuur

- Akers Chacón, J.; Davis, M. (2006) *No one is illegal. Fighting Racism and State Violence on the U.S.-Mexico Border*, Chicago: Haymarket Books.
- Alt, J. (2003) *Leben in der Schattenwelt. Problemkomplex 'illegale' Migration*, Karlsruhe: Von Loeper Literaturverlag.
- Althaus, C. (2000) *Erfahrung denken. Hannah Arendts Weg von der Zeitgeschichte zur politischen Theorie*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Amnesty International (2005) *Spain: The southern border. The state turns its back on the human rights of refugees and migrants*, London: Amnesty International.
- Arendt, H. (1951) *The origins of totalitarianism*, New York: Harcourt, Brace and Jovanovich.
- Arendt, H. (1981 [1958]) *Rahel Varnhagen. Lebensgeschichte einer deutschen Jüdin aus der Romantik*, München: Piper.
- Arendt, H. (1971 [1986]) *Walter Benjamin und Bertolt Brecht. Zwei Essays*, München: Piper.
- Arendt, H. (1978) *The Jew as Pariah. Jewish Identity and Politics in the Modern Age*, New York: Harcourt Brace.
- Arendt, H. (1997) *Ich will verstehen. Selbstauskünfte zu Leben und Werk*, München: Piper.
- Bader, V. (2005) 'The Ethics of Immigration', in: *Constellations*, Volume 12, No. 3, pp. 331-361.
- Bauböck, R. (1994) *Transnational citizenship. Membership and rights in international migration*, Aldershot: Edward Elgar.
- Beck, U. (2004) *Der kosmopolitische Blick oder: Krieg ist Frieden*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Benhabib, S. (2004) *The Rights of Others. Aliens, Residents and Citizens*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Boomkens, R. (1998) *Een drempelwereld. Moderne ervaring en stedelijke openbaarheid*, Rotterdam: Nai Uitgevers.
- Brinkbäumer, K. (2006) *Der Traum vom Leben. Eine Afrikanische Odyssee*, Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Carens, J.H. (1995) 'Aliens and Citizens: The Case for Open Borders', in: W. Kymlicka (red.) *The Rights of Minority Cultures*, Oxford: Oxford University Press, pp. 331-349.
- Cohn-Bendit, D.; Schmid, Th. (1992) *Heimat Babylon. Das Wagnis der multikulturellen Demokratie*, Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Dummett, M. (2001) *On Immigration and Refugees*, London/New York: Routledge.
- Gabriëls, R. (2001) *Intellectuelen in Nederland. Publieke controversen over kernenergie, armoede en Rushdie*, Amsterdam: Boom.
- Gabriëls, R. (2002) 'Een wereld zonder toevluchtsoord', in: J. Baetens; G. Verstraete (red.) *Cultural Studies. Een inleiding*, Nijmegen: Vantilt, pp. 37-54.
- Gabriëls, R.; Jansen (2007) 'De toekomst van burgerschap. Een interview met Rainer Bauböck', in: *Krisis. Tijdschrift voor filosofie*, pp. 62-76.
- Cohen J. (1996) 'Rights and Citizenship in Hannah Arendt'. In: *Constellations*, pp. 164-189.
- Engelen, E. (2003) 'How to combine openness and protection? Citizenship, migration and welfare regimes', in: *Politics & Society*, nr. 4, pp. 503-536.
- Engbersen, G. (2007) 'De Nederlandse Asielprocedure als de titanic: over de verdeling van levenskansen en criminaliteit', in: J.W. Duyvendak e.a. (red.) *Macht en verantwoordelijkheid. Essays voor Kees Schuyt*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Engbersen, G., Leun, J.P. van der; Boom, J. de; Heijden, P. van der; Cruijff, M. (2002) *Illegale vreemdelingen in Nederland. Omvang, overkomst, verblijf en uitzetting*, Rotterdam: RISBO/Erasmus Universiteit.
- Habermas, J. (1983) 'Ziviler Ungehorsam. Testfall für den demokratischen Rechtsstaat', In: J. Habermas, *Die neue Unübersichtlichkeit*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, J. (2004) *Der gespaltene Westen. Kleine Politische Schriften X*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Hopkins, R. (2005) *Ik laat je nooit meer gaan. Het meisje, de vrouw, de handelaar en de agent*. Breda: De Geus.
- Leun, J.P. van der; Vervoorn, L. (2004) *Slavernij-achtige uitbuiting in Nederland. Een inventariserende literatuurstudie in het kader van de uitbreiding van de strafbaarstelling van mensenhandel*, Meppel: Boom Juridische Uitgevers.
- Luhmann, N. (1975) 'Die Weltgesellschaft'. In: N. Luhmann, *Soziologische Aufklärung 2. Aufsätze zur Theorie der Gesellschaft*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Milborn, C. (2006) *Gestürmte Festung Europa. Einwanderung zwischen Stacheldraht und Ghetto*, Wenen Styria Verlag.
- Miller, D. (1995) *On Nationality*, Oxford: Oxford University Press.
- Moorehead, C. (2006) *Human Cargo. A journey among refugees*, London: Vintage Books.
- Musil, R. (1930 / 1960) *Der Mann ohne Eigenschaften*, Hamburg: Rowolt Verlag.
- Nauta, L. (2000) 'Vreemdelingen oude en nieuwe stijl', In: L. Nauta, *Onbehegen in de filosofie*, Amsterdam: Van Gennep, pp. 114-127.
- Oenen, G. Van (2002) *Het surplus van illegaliteit*, Amsterdam: De Balie.
- Oswald, I. (2006) 'Neue Migrationsmuster. Flucht aus oder in „Überflüssigkeit“?', in: Bude, H.; Willis, H. (red.) *Das Problem der Exklusion. Ausgegrenzte, Entbehrliche, Überflüssige*, Hamburg: Hamburger Edition.
- Pater, S. (2005) *Menschen ohne Papiere*, Bonn: Retap Verlag.
- Pogge, Th. (2002) 'Migration und Armut', in: A. Märker en St. Schlothfeldt (red.) *Was schulden wir Flüchtlingen und Migranten? Grundlagen einer gerechten Zuwanderungspolitik*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, pp. 110-126.
- Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- Risse, Th.; Jetschke, A.; Schmitz, H.P. (2002) *Die Macht der Menschenrechte. Internationale Normen, kommunikatives Handeln und politischer Wandel in den Ländern des Südens*, Baden-Baden: Nomos.
- Sassen, S. (1999) *Globalisering. Over mobiliteit van geld, mensen en informatie*, Amsterdam: Van Gennep.
- Schwelien, M. (2004) *Das Boot ist voll. Europa zwischen Nächstenliebe und Selbstschutz*, Hamburg: Marebuchverlag.
- Sikkel, D.; Heijden, P.G.M. van der; Gils, G. van (2006) *Methoden voor omvangschattingen van verborgen populaties, met name illegalen*, Den Haag: WODC.
- Snel, E. (2006) 'Sociale ongelijkheid en etniciteit. Nieuwe vragen voor de sociologie?', in: G. Engbersen en J. de Haan (red) *Balans en toekomst van de sociologie*. Amsterdam: Amsterdam University Press, pp. 185-198.
- Staring, R. e.a. (2005) *De sociale organisatie van mensensmokkel*, Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Stichweh, R. (2000) *Die Weltgesellschaft. Soziologische Analyse*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Noten

¹ Amnesty International 2005; Milborn 2006: 13.

² Zie: '2006: Recordaantal illegalen naar EU via Spanje', in: *Elsevier*, 27 december 2006.

³ Boomkens 1998.

⁴ Nauta 2000.

⁵ Wanneer ik over illegaliteit spreek, doel ik op mensen zonder papieren, op degenen die binnen de grenzen van een bepaalde staat niet de status van burgerschap genieten. Ik besef dat het begrip illegaliteit naar meer kwesties dan de kwestie van illegale vreemdelingen verwijst. Zie: Van Oenen 2002.

⁶ Cohn-Bendit en Schmid 1992: 37-40; Schwelien 2004: 17-25.

⁷ Arendt 1997: 29.

-
- ⁸ Althaus 2000, pp. 75-83.
⁹ Pater 2005, Brinkbäumer 2006 en Moorehead 2006.
¹⁰ Hopkins 2005.
¹¹ Zie: <http://www.no-fortress-europe.eu>; <http://estrecho.indymedia.org/>.
¹² Zie: <http://www.flexmens.org/drupal/?q=node/158/print>.
¹³ Snel 2006: 193.
¹⁴ Hopkins 2005: 243.
¹⁵ Sikkkel, Van der Heijden en Van Gils 2006: 137.
¹⁶ Engbersen e.a. 2002; Van der Leun en Vervoorn 2004.
¹⁷ In de sociale wetenschappen zijn enkele uitzonderingen die deze regel bevestigen. Zie vooral: Alt 2003; Akers Chacón en Davis 2006 en Oswald 2006.
¹⁸ Beck 2004: 39-54.
¹⁹ Bauböck 1994; Gabriëls en Jansen 2007.
²⁰ Zie voor het belang om het kennen en keuren in het kader van een kritische maatschappijtheorie op elkaar te betrekken: Gabriëls 2002.
²¹ Beck 2004: 54-69.
²² Arendt 1971: 102.
²³ Luhmann 1975 en Stichweh 2000.
²⁴ Engbersen 2007.
²⁵ Staring e.a. 2005.
²⁶ Van Oenen 2002: 9.
²⁷ Pogge 2002.
²⁸ Arendt 1951, p. 296-7. Zie ook: Benhabib 2004: 49-69.
²⁹ Risse, Jetschke en Schmitz 2002.
³⁰ Cohen 1996, p. 164-189.
³¹ Sassen 1999: 94-98.
³² Walzer 1983: 32.
³³ Miller 1995: 140.
³⁴ Carens 1995: 342-346.
³⁵ Habermas 2004: 133-137.
³⁶ Gabriëls 2001: 248-252.
³⁷ Bader 2005.
³⁸ Engbersen e.a. 2002.
³⁹ Engelen 2003.
⁴⁰ Rawls 1971: 364.
⁴¹ Habermas 1983: 83.
⁴² Arendt 1978; Arendt 1981.